

Prof. zw. dr hab. Błażej Śliwiński

Gdańsk 23 II 2015

Kierownik Zakładu Historii Polski Średniowiecznej
i Nauk Pomocniczych Historii
Uniwersytetu Gdańskiego

Ocena dorobku naukowego i opinia w sprawie nadania stopnia doktora habilitowanego
dr Agnieszce Gut

Ocena dorobku naukowego.

Dr Agnieszka Gut po ukończeniu studiów w 1995 r. podjęła pracę w Instytucie Historii Uniwersytetu Szczecińskiego, gdzie w 2001 uzyskała doktorat. Problemy badawcze, którymi zajęła się od początku kariery naukowej i które po dziś systematycznie rozwija, skupiają się głównie w obrębie dwóch zagadnień. Pierwsze to zainteresowanie dyplomatyką księstw pomorskich w okresie średniowiecza, drugie to badania nad heraldyką i sfragistyką samorządową, głównie – ale nie jedynie – Pomorza Zachodniego okresu między I a II wojną światową oraz współczesną.

Pierwszy okres zainteresowań dyplomatyką książąt pomorskich dr Agnieszki Gut, koncentrujący się na zagadnieniach związanych z księżęcą kancelarią zachodniopomorską do połowy XIV w. (kwestia areng, kancelerstwa, personelu kancelaryjnego, kolejnością świadków w dokumentach), zamknięty został niezwykle udaną doktorską monografią „Formularz dokumentów książąt zachodniopomorskich do połowy XIV wieku (2002). Do tej problematyki w następnym okresie dr Agnieszka Gut jeszcze powracała (artykuły: „Protonotarius” i „cancellarius” książąt zachodniopomorskich w XIII i XIV wieku. Przyczynek do problemu nazewnictwa urzędów w kancelariach średniowiecznych” – 2005; „Stan badań nad średniowieczną dyplomatyką książąt zachodniopomorskich” – 2007). koncentrowała się już jednak nad nową tematyką, mianowicie nad zagadnieniami związanymi z szeroko rozumianą dyplomatyką Pomorza Wschodniego w okresie książęco-królewskim. Punkt początkowym tych badań wyznaczył najstarszy zachowany dokument z 1178/1188, punkt końcowy rok 1309, czyli wydarzenia polityczne: rozbiór księżęcego Pomorza Wschodniego między Zakon krzyżacki i margrabiów brandenburskich. Wybór nowego

obszaru penetracji naukowej uznać trzeba za w pełni udany. Nikt bowiem przed dr Agnieszką Gut nie zajmował się kompleksowo powyższym tematem. Historyk miał do czynienia ze starszą pracą (z 1886 r.) Maxa Perlbacha poświęconą dyplomatyce księcia Mściwoja II, krótkim zarysem problemu przedstawionym przez Władysława Łęgę (1956 r.), hiperkrytycznymi, wywołującymi polemikę, pracami Hanza Lingenberga (z lat osiemdziesiątych/dziewięćdziesiątych XX w.) dotyczącymi głównie badania autentyczności szeregu dyplomów, wreszcie szeregiem różnej wartości przyczynkami. Poza zasięgiem zainteresowań dotychczasowych badaczy pozostawały natomiast tak ważne kwestie jak organizacja kancelarii i skryptoriów oraz samo funkcjonowanie dokumentu na obszarze Pomorza Wschodniego. Powodowało to, że Pomorze Wschodnie pozostawało poza bujnie rozwijającymi się w ostatnim okresie badaniami nad dokumentami i kancelarią innych ziem polskich w okresie rozbitcia dzielnicowego. Jednocześnie licznie zajmujący się dziejami Pomorza Wschodniego badacze sygnalizowali potrzebę takiego opracowania, dostrzegając np. duży udział fałszyfikatów w zespole zachowanych wschodniopomorskich dyplomów.

Postęp prac dr Agnieszki Gut nad wybranym przez nią nowym kręgiem zainteresowań dyplomatycznych śledzić można było wraz z publikowanymi przez nią od 2006 r. kolejnymi artykułami („Jan de Lugendorf – kanclerz Sambora II, księcia lubiszewsko-tczewskiego”: „Dokumenty dla klasztoru cystersów w Bukowie Morskim do 1316”, „Fałszyfikaty pelplińskie do 1309 roku”: „Autentyczność trzynastowiecznych dokumentów klasztoru norbertanek w Żukowie”: „Autentyczność dokumentu Świętopełka II, księcia wschodniopomorskiego, dla klasztoru cysterskiego w Oliwie z 25 listopada 1263 roku”: „Trzy typy średniowiecznych fałszyfikatów dokumentowych na przykładzie Pomorza Wschodniego do 1308 r.”). Artykuły te ujawniały solidne przygotowanie się habilitantki do zmierzenia się z tematyką dyplomatyki wschodniopomorskiej, poczynając od dotarcia do wszystkich dziś zachowanych oryginałów dokumentów, czego przez bodajże ostatnich 80 lat na taką skalę nie robiono, a co przyniosło wymierne, pozytywne skutki. Efektem omawianych tu prac dr Agnieszki Gut jest monografia „Średniowieczna dyplomatyka wschodniopomorska. Dokumenty i kancelarie Pomorza Wschodniego do 1308 roku”, przedstawiana przez nią jako rozprawa habilitacyjna.

Drugi nurt badawczych zainteresowań dr Agnieszki Gut, heraldyka i sfragistyka, to zarówno prace dotyczące historii herbów i pieczęci konkretnych ośrodków Pomorza Zachodniego, ale także prace o charakterze szerszym, dotyczącym stanowienia prawa heraldycznego. Z działy heraldyka miejska wspomnieć trzeba o jej autorskich opracowaniach dotyczących historii herbów Stargardu Szczecińskiego, Chojny, Gryfic, Maszewa, Nowogardu. Jako zajmujący się także i tematyką heraldyczno-sfragistyczną szczególnie cenię

sobie artykuł „Podstawy pruskiej heraldyki samorządowej w okresie międzywojennym” (2003). Wykorzystany w artykule nieznany wcześniej materiał źródłowy dał odpowiedź na sposoby ustanawianie zasad prawnych tworzenia herbów samorządowych na ziemiach wchodzących w skład międzywojennego państwa niemieckiego. Tym samym ustalenia autorki dotyczą nie tylko szczególnie obchodzącego ją Pomorza Zachodniego, ale w sposób wyśmienity otworzyły drogę do lepszego zrozumienia istotnych zagadnień heraldycznych Śląska, Warmii i Mazur, nawet obszarów Wolnego Miasta Gdańska, nie mówiąc już, że po 1939 r. także i innych zajętych ziem polskich. Interesujące ustalenia ogólne zawarte w przywoływanym artykule znalazły w wielu punktach poszerzenie w kolejnych pracach „Heraldyka gminna w pruskiej prowincji Pomorze w okresie międzywojennym” (2004) oraz „Wpływ ideologii narodowosocjalistycznej na niemiecką heraldykę samorządową na przykładzie prowincji Pomorze” (2005) i we wstępnej, teoretycznej części niezwykle udanej monografii „Herby powiatów i gmin w prowincji Pomorze w okresie międzywojennym” (2005). W tej ostatniej pracy część szczegółową stanowią biografie herbów, ale jak we wszystkich pracach dr Agnieszki Gut z dziedziny heraldyki nie jest to zwykle opisywanie herbów, lecz przedstawianie historii ich tworzenia i późniejszych zmian. Tego typu ujmowanie temat stanowi „formę wyższą” mających przecież długie tradycje badań heraldycznych. Wychodzi bowiem ponad zwyczajowe tylko opisy herbów czy rejestrowanie ich wizerunków na pieczęciach czy innych aktach urzędowych. Stanowi dociekania kto wystąpił z inicjatywą tworzenia herbu, kto stworzył graficzne ostatecznie zaakceptowane przedstawienie, ukazuje drogę jaką herb przechodził od pomysłu do uznania go za obowiązujący, rejestruje powody i okoliczności dalszych ewentualnych zmian. Takie ujmowanie tematu równoznaczne jest rzecz jasna z czasochłonną kwerendą w źródłach archiwalnych krajowych i zagranicznych, zaprezentowane w postaci artykułów efekty ukazują również świetne przygotowanie warsztatowe dr Agnieszki Gut do tego typu badań. Mocnego podkreślenia wymaga spostrzeżenie, że także i w wypadku drugiego z obszarów naukowego zainteresowania Habilitantki przedstawiane przez nią prace mają w pełni charakter oryginalnych, nowatorskich osiągnięć naukowych. Stanowią nie tylko ostatni głos w dyskusji, ale przede wszystkim wyznaczają nową płaszczyznę dla dyskusji przyszłej.

Z działań dr Agnieszki Gut na niwie heraldycznej odnotować też trzeba jej zainteresowania herbami powstającymi współcześnie (w związku z ustawą o samorządach z 1990 r.), gminnymi i powiatowymi. Zainteresowanie to ponownie przekłada się na kolejne prace naukowe (tylko tytułem przykładu: „Symbolika herbów współczesnych zachodniopomorskich gmin wiejskich” 2012, „Recepcja niemieckiej heraldyki samorządowej

we współczesnych herbach powiatów zachodniopomorskich”, 2013), ale ma także i inny wymiar. Oddanie w 1990 r. w ręce samorządów prawa do stanowienia własnych herbów, zwłaszcza w pierwszym okresie, zaowocowało szeregiem lokalnych inicjatyw w tej kwestii. Abstrahując od zagadnień zgodności z normami heraldycznymi tworzonych wówczas herbów, jeszcze większy niepokój historyka musi budzić stopień traktowania przez władze samorządowe wytworzonych przez nie źródeł dotyczących kwestii tworzenia herbów. Materiały te bardzo szybko giną (powszechnie np. przy otwartym konkursie giną nadesłane na konkurs propozycje), bieżące interesowanie się problemem przez historyka to także akcja ratowania bardzo szybko zanikającej pamięci „o początkach”.

Odrębnego wypunktowania wymaga podkreślenie, że dr Agnieszka Gut jest także heraldykiem-praktykiem. Jest autorką projektu herbu i flagi gminy Kobylanka, gminy Stargard Szczeciński, powiatu pyrzyckiego (korekta), powiatu łobeskiego, sztandaru powiatu polickiego i pyrzyckiego, występowała w roli konsultanta heraldycznego (w sprawie dystynktorium Prezydenta Miasta Szczecina, w sprawie herbu Prowincji Pomorskiej i innych przejazdów bramnych dziedzińca budynku Urzędu Miasta Szczecina). W ocenach dorobku naukowego historyka powyższe kwestie z reguły ledwo się odnotowuje, tymczasem należą one do jednych z najważniejszych form działalności praktycznej, jakie może zaprezentować historyk-heraldyk. Każdy, kto miał do czynienia z tego typu działalnością (recenzent ma tu osobiste doświadczenia) doskonale wie, jak dużego zawodowego przygotowania potrzeba, by do obowiązujących zasad heraldycznych i odbitej w herbie tradycji przekonać różnego rodzaju gremia samorządowe. Mniej świadome tradycji a z reguły bardziej chcących zamknąć w herbie aktualnie wyznawane treści polityczne. W dobie nawoływania do wyjścia nauki poza mury szkoły wyższej i nawiązanie praktycznej współpracy z różnymi podmiotami zewnętrznymi mało co lepiej w dziedzinie historii spełnia ten postulat jak właśnie punktowana tu działalność heraldyka, w kręgu własnym, jak wspomniano, zbyt słabo oceniana.

Działalność dr Agnieszki Gut na polu heraldyki przełożyła się nie tylko na jej autorski udział w szeregu konferencjach naukowych poświęconych tej problematyce, ale także i na współorganizację dwóch konferencji naukowych w 2006 i 2008 r.

Oceniając dorobek naukowy dr Agnieszki Gut ponieść też trzeba konieczność jej niezwykle uporządkowany warsztat naukowy. Wyraża się to publikowaniem prac głęboko przemyślanych, co do których jest pewność, że konieczna do formowania wniosków baza źródłowa została w pełni spenetrowana, a całość wcześniejszej literatury przedmiotu krytycznie oceniona. Wystarczy prześledzić daty, w jakich ukazywały się kolejne prace by

dojść do wniosku, że okres lat 2001-2006 to właśnie zapoznawanie się z materiałem koniecznym do zabrania głosu w kwestiach dyplomatyki wschodniopomorskiej, okres, w którym w Jej twórczości naukowej dominuje problematyka heraldyczna. Co oznacza, że w kwestiach prezentacji wniosków o dyplomatyce wschodniopomorskiej nie ma nic pochoptnego, dr Agnieszka Gut zabiera głos wówczas, gdy sama jest przekonana, że na obecnym etapie badań więcej już powiedzieć nie można. Nie ma więc pochoptnych wniosków, z których szybko trzeba się wycofywać. Każda publikowana przez nią praca zmusza innych zainteresowanych poruszaną tematyką do przyjrzenia się raz jeszcze własnym wcześniejszym wnioskom, a recenzent na swoim przykładzie wie, że i do poprawienia własnego stanowiska w myśl nowych ustaleń Habilitantki (np. piszący te słowa zmienił pod wpływem prac dr Agnieszki Gut swoje stanowisko w kwestii urzędu kanclerza na Pomorzu Wschodnim).

Ocena monografii „Średniowieczna dyplomatyka wschodniopomorska. Dokumenty i kancelarie Pomorza Wschodniego do 1309 roku”, Szczecin 2014

O celowości podjęcia tematu wspomniałem na wstępie. Pozostaje ponownie stwierdzić, że z powodu braku wcześniejszych prac zakrojonych na tak szeroką skalę wybór tematyki trafił w sedno zapotrzebowań historiografii, temat od lat czekał na swojego kompetentnego autora. Monografia wypełniła więc coraz bardziej odczuwana w badaniach dotkliwą lukę.

Monografia skupia się nie tylko na tradycyjnym schemacie badań dyplomatycznych dążącym do ustalenia poziomu organizacji konkretnej kancelarii za pomocą badań nad ustaleniem dokumentu odbiorcy i wystawcy. Omawia całościowo kwestie wszystkich odbiorców dokumentów, tym samym dając odpowiedź na niezwykle ważne pytanie: jak w ogóle funkcjonował dokument na Pomorzu Wschodnim w przyjętym okresie chronologicznym. By uzyskać potrzebne ku temu wnioski dr Agnieszka Gut zmierzyć się musiała z kwestią bardzo poważną i niezwykle utrudniająca dotychczasowe badania, mianowicie ze sprawą autentyczności szeregu dokumentów. Jej ustalenia w tej mierze przyniosły m.in. niezwykle cenne ustalenie, że w wypadku fałszyfikatów mamy do czynienia z tzw. fałszyfikatami formalnymi, potwierdzającymi (z różnymi skazami, np. w postaci dat) nadania faktyczne mające miejsce, że początkowo dokument służył zabezpieczeniu własności ale i był już wówczas środkiem używanym w działalności związanej z polityką zagraniczną miejscowych książąt. Z kolei ogólne wnioski pozwoliły uznać, że na Pomorzu Wschodnim

upowszechnianie się dokumentu miało miejsce później niż w innych dzielnicach polskich, a wzorce organizacji kancelarii przejmowano od bardziej w tym względzie zaawansowanych sąsiadów, Pomorza zachodniego i Wielkopolski. Nie ma tu potrzeby punktowania szeregu dalszych ważnych ustaleń Habilitantki (np. o działalności skrytoriów klasztorów z siedzibami w tej dzielnicy, męskich i żeńskich, braku kancelarii urzędów etc.), zostały one w wielu kwestiach podniesione po raz pierwszy i trafnie objaśnione. Nowatorskie ustalenia dr Agnieszki Gut mają znaczenie tak dla samych dziejów Pomorza Wschodniego w okresie książęcym, jak i w ogóle dla badań dyplomatycznych. Autorka wykazała w monografii świetne opanowanie warsztatu historyka, budzącą uznanie umiejętność poruszania się w skomplikowanej materii badań nad średniowiecznymi dokumentami. Jednocześnie monografia dr Agnieszki Gut otwiera nowy rozdział badań nad przeszłością Pomorza Wschodniego, bo zaprezentowane ustalenia daleko wykraczają poza samo pole badań nad dyplomatyką, niosą niezwykle ważne ustalenia dla dalszych badań nad historią polityczną, społeczną i gospodarczą. Badania nad tymi dziedzinami życia mają bowiem za swoją główną podstawę właśnie informacje czerpane z dokumentów. W wielu wypadkach po lekturze monografii przyjdzie historykom pisać na nowo pewne rozdziały z dziejów Pomorza Wschodniego w XIII-początku XIV w. Monografia już z chwilą opublikowania stała się jedną z podstawowych prac dotyczących ogółu dziejów Pomorza Wschodniego w swoim chronologicznym zakresie, pozycją, z którą bezwzględnie będzie musiał się zapoznać każdy badacz tych problemów. Oczywiście będą to musieli czynić także i badacze innych tematów, wiele kwestii wychodzi bowiem poza wschodniopomorskie granice.

*

W konsekwencji z pełnym przekonaniem uważam, że przedstawione mi do oceny osiągnięcia, dorobek naukowy i monografia „habilitacyjna” dr Agnieszki Gut nawet aż nadto spełniają wszelkie kryteria dopuszczenia jej do przewodu habilitacyjnego, określone w art. 16 ust. 1 Ustawy o stopniach i tytule naukowym.

Blazej Gliniarz